

KUNGSÖRNEN - EN ÖVERSIKT AV OBSERVATIONER I LANDSKAPET

Leif Johansson

Det har länge varit känt att kungsörnen övervintrar i Västmanland och då speciellt i Mälardalen. Med den här uppsatsen vill jag försöka visa vid vilken tidpunkt på året och vilken del av landskapet som övervintring sker, samt med kända observationer göra en uppskattning av antalet övervintrande kungsörnar i landskapet.

Historik

I äldre tider var kungsörnen utbredd över nästan hela landet. Enligt äldre ornitologisk litteratur övergavs flera häckningsplatser i södra och mellersta Sverige under 1800-talet (Curry-Lindahl 1959). Ett inte obetydligt antal observationer av kungsörnar under häckningstid i landskapet har gjorts under de senaste åren. Det har mest varit icke könsmogna fåglar men även några adulta fåglar. Då lämplig häckningsbiotop inte saknas i några delar av Västmanland och många fåglar vistas i landskapet långa perioder även sommartid, skulle man kunna hoppas på en återkolonisation inom en snar framtid.

En viss uppfattning om hur vanlig kungsörnen var förut ger statistiken över offentliga skottpengar från Kungliga Domänstyrelsen: 1837 döddes 41 kungsörnar i Västmanlands län / 1866, 44 st / 1867, 46 st / 1868, 57 st / 1875, 3 st / 1911, 1 st / 1912, 6 st / 1913, 1 st / 1915, 2 st / 1917, 1 st och 1922, 1 st. Följande uppgifter finns i gamla VNF protokoll (Västmanlands Naturvetenskapliga Förening) och notiser i Västmanlands Läns Tidning: 1923 blev 3 ex skjutna, 1927 och 1928 vardera 1 ex.

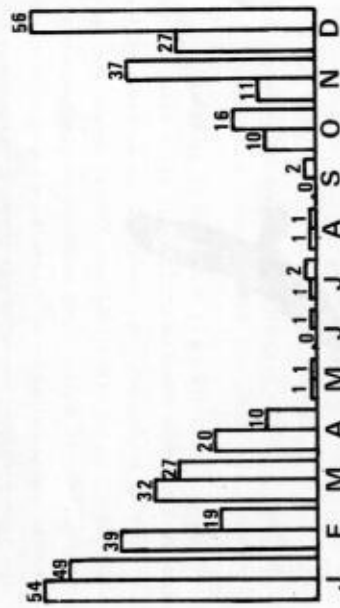
Dessa siffror visar att antalet dödade kungsörnar minskade drastiskt i slutet av 1800-talet. Anledningen till detta är okänt för mig. Men en teori kan vara att en alltför ivrig beskattning i länet och landet överhuvudtaget under början och mitten av 1800-talet nästan utrotade kungsörnen.

Utbredning och övervintring

Kungsörnen häckar idag från nordvästra Dalarna längs fjälltrakterna och angrensande barrskogar till nordligaste Lappland samt på Gotland. De äldre örnen är i regel stannfåglar, medan de yngre övervintrar i s. Norge, s. och mell. Sverige (SOF, 1978). En del av vinterpopulationen i södra och mellersta

Sverige utgörs av östliga fåglar (VF 33:180).

I Västmanland börjar de första kungsörnarna anlända till övervintringsområdet i oktober samtidigt som deras höststräck är igång (Se figur 1). Riktigt stationära blir örnen först i slutet av november. De stannar kvar på övervintringslokalerna till i mitten av februari. Då startar vårsträcket för att nå

Figur 1. Diagrammet visar antalet rapporterade fynd av kungsörnar i Västmanland för åren 1960-80. Månaderna är uppdelade i två perioder, så att 1-15 i varje månad tillhör första perioden och resten andra. Som framgår kulminerar vårsträcket i början av mars och höststräcket i slutet av oktober. (n=417).

sitt maximum i början av mars. De jämförelsevis höga siffrorna i december/januari kan förklaras av flers observationsstillfällen under jul- och nyårsledigheten.

De flesta kungsörnar övervintrar i den sydöstra delen av landskapet (Se figur 2).

Västerås, Sala och Surahammars kommuner har de flesta observationerna. I dessa kommuner har det sedan många år funnits ett flertal övervintrande kungsörnar.

Det verkar också som att örnen koncentreras till småviltrika områden ofta i anslutning till näringsrika sjöar, exempelvis Ångsö och Askövikens i Mälardalen, Ghien och Lisjöarna i Surahammars kommun, Fläckeboområdet samt slättlandet söder om Arboga ner mot Hjälmaren. Antagligen har det sedan länge funnits en hel del kungsörnar i det sk "skogsgläntet" i norra delarna av landskapet, utan att vi känt till det. Där finns ju t.ex. orr-rika myrområden. Mot detta pekar ju också inkomna rapporter från de senaste åren. Ett ännu tätare exkurerande vintertid i skogsområdena i Fagersta, Skinnskatteberg, Lindsberg och Ljusnarsberg skulle säkert ge vid handen nyfunna vinterrevir för kungsörnar.

Numerär

Ca 300 par kungsörnar har vi just nu i Sverige. Det visar resultaten av "Projekt Kungsörn". Undersökningarna har utförts av Martin Tjernberg, Uppsala.

Figur 3. En ung kungsörn vid Ångsö i mälardalen från januari 1969. Vid Ångsö har det under 1960 och 70-talet övervintrat 1-2 unga kungsörnar varje år. Under de senaste åren har ofta även en gammal fågel uppehållit sig där. Foto: Leif Johansson

Figur 2. Kartan visar antalet rapporterade fynd av kungsörn fördelade kommunvis i Västmanland åren 1960 - 80. Naturligtvis kan man också läsa ut var de mest besökta fågellockalerna ligger och var de flesta ornitologerna är verksamma.

Vid flera tillfällen har det förekommit örninventeringar av övervintrande fåglar. En landsomfattande inventering den 5-7 januari 1968 gav som resultat: 58 kungsörnar (varav 3 ad/ad), 66 havsörnar, 1 skrikörn och 1 obestämd örn. Runt Mälardalen observerades då 7 st unga kungsörnar varav endast 1 ex i Västmanland (Rodebrand, 1969).

En mer omfattande örninventering gjordes i norra Mälardalen vintern 1968/69 (Blomberg, 1969). Under speciella helger från december till februari fanns observatörer från Stockholm till Västerås vid följande delområden: Fysingen, Håstuna, Hjälstaviken, Vekholm, Ångsö och Askövik. Försök gjordes att skilja de olika exemplaren åt och där angavs också noggrant var någonstans och vid vilken tidpunkt örnarna sågs. Totalt under perioden gjordes sammanlagt 184 kungsörn-observationer. Antalet kungsörnar var i regel 9 - 10 ex samtidigt, men skulle maximalt under hela perioden kunna ha varit 15-16 olika exemplar. Örnarna stannade i medeltal 21 dagar vid sin lokal och maximalt 78 dagar.

En försiktig uppskattning av antalet övervintrande kungsörnar i Västmanland i medeltal per år under 1960 och 1970-talet, grundade på rapporter bl.a till Lrk Västmanland och egna erfarenheter främst från mälardalen, ger ca 15 exemplar, vissa år flera andra färre. Jag har antagit att ca 8 ex håller till i Mälardalen och ca 7 ex i "ekogaläländet". De flesta är ungfåglar, men nästan varje år rapporteras fynd av någon gammal fågel.

REFERENSER

Ahlén, I 1977. Faunavård, Stockholm
 Curry-Lindahl, K (red.) 1959-63. Våra fåglar i Norden, Stockholm
 Blomberg, L 1969. Örninventering i Mälardalen vintern 1968/69. Järvafältets fågelblad 8:13-16
 Lrk Västmanland. Arkiv över kungsörnsobservationer.
 SOF 1955-74. Fågelrapporter. VF 14:138, VF 15:278-280, VF 21:316, VF 25:62, VF 27:77, VF 28:56, VF 29:122, VF 29:238, VF 31:201, VF 33:180 (Uppland).
 SOF 1978. Sveriges Fåglar. Stockholm.
 VOF 1976-77. Fågelrapporter. Medd. 7:2-3, Medd. 8:73.
 VOK 1965-76. Förteckning över fåglar observerade vid Askövik 1964-75. 7 stenciler.
 VOK 1976-80. Informationsblad. Stenciler 4 nr/år.
 Rodebrand, S. m fl. 1969. "Örninventering den 5-7/1 1968". Stencil.